Sensuri şi funcţii ale intertextului religios în proza lui Marin Preda

Claudia CIOBANU

La présence de l'intertexte religieux dans la prose du Marin Preda a, à côté de la fonction structurante au niveau de sens et du son rôle compositionnel, une signification profonde pour le lecteur contemporain. Le texte nonfictionel, Jurnal intim, aussi bien que le texte fictionel, Viaţa ca o pradă, Marele singuratic, Cel mai iubit dintre pământeni, dévoile une haute vibration, une remarcable vocation pour les grandes questions et pour l'observation que situe l'écrivain Marin Preda tout près de la morale chrétienne, sans pourtant l'inglober. Dans leur angoisse, les personnajes de Preda invoquent le texte de la Bible en lui reconnaissant comme une instance suprême dont ils attendent, même par comparaison ou contrast, ou similitude, une réponse.

Explorarea intertextului religios din proza lui Marin Preda poate părea un demers lipsit de substanţă, atîta vreme cît scriitorul este perceput drept ateu, dacă este să ne raportăm la mesajul transmis de eroii săi, autentici purtători ai ideologiei prozatorului. Apropierea de gîndirea acestora, dar şi de însemnările din jurnalul intim predist dezvăluie însă o realitate spirituală simptomatică a ultimei jumătăţi de veac XX: fiinţa umană aflată în faţa propriei conştiinţe, tulburată de neputinţa regăsirii echilibrului interior, dezamăgită de întinarea idealurilor sociale, însingurată şi nefericită, evocînd cu nedumerire modelul christic, inaccesibil în semnificaţia sa de adîncime. Este justificată, în aceste date, incursiunea în intertextul de factură religioasă aşa cum este el întreţesut în proza lui Marin Preda. Am avut în vedere, alături de însemnările din jurnal (care conturează, de fapt, un preambul util spre a înţelege mentalitatea prozatorului), volumul *Viaţa ca o pradă* şi romanele *Marele singuratic* şi *Cel mai iubit dintre pământeni*.

Dimensiunea morală a personalităţii scriitorului Marin Preda devine evidentă, pentru cititorul care mai avea îndoieli după lectura prozei sale de ficţiune, în *Jurnalul intim*. Există, în însemnările diaristului, o vibraţie înaltă, o vocaţie pentru marile întrebări şi pentru observaţia profundă care îl situează în proximitatea moralei creştine, fără a-l îngloba însă acesteia. Concepţia sa despre suferinţă poate fi un prilej de conectare a acestei mentalităţi cu gîndirea creştină: „Nu e indicat să scutim oamenii de suferinţele care îi aşteaptă, sînt ale lor, să-i lăsăm să le îndure ca să se facă mai buni" (Preda, 2004: 3).

BDD-A91 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:02 UTC)

În relaţie cu sentimentul de vinovăţie, Preda notează în jurnal: „Actele omului sînt sancţionate de propria lui conştiinţă, mai devreme sau mai tîrziu – bagă de seamă cum trăieşti! Dacă suferi, nu căuta să scapi de suferinţă, indiferent prin ce mijloace, nu vei scăpa de ea decît pentru a te prăbuşi în remuşcări". Vocaţia pentru puritate morală îl urmăreşte pe omul Marin Preda şi poate fi observată deopotrivă la eroii săi. Preocupat de menţinerea spiritului în echilibru, încercînd să rămînă departe de presiunea imoralităţii, scriitorul conştientizează faptul că „ordinea morală este o ordine a simţirii şi gîndirii, şi n-o poţi călca fără a produce dezordine în tine însuţi"(Preda, 2004: 38). El citează chiar, în jurnal, din romanul lui Dostoievski, *Adolescentul*: „Il faut aimer la vertu et fuir le vice".

Comentînd intenţia lui Nietzche de a funda o nouă religie cu *Aşa grăit-a Zarathustra*, tînărul cititor-narator din *Viaţa ca o pradă* constată că acestă scriere nu-i oferă nici o soluţie, în timp ce, „*Evanghelia după Matei*, avea doar patruzeci de pagini, în care găseai o nouă religie, pe concret, cu parabole clare, o viaţă, o răstignire şi o înviere" (Preda, 2003: 235). La o nouă religie, ca o cale oferită în căutarea binelui, dar în absenţa lui Dumnezeu, reflectează nu o dată personajele lui Preda, semn al unui „smintit orgoliu", căci rezultatele sînt mereu eşecuri.

Astfel, Niculae din *Marele singuratic*, pornit în căutarea unei „căi sfinte", a unei soluţii pentru el şi pentru oameni, în general, constată că pentru a o găsi e nevoie de o vocaţie întemeietoare şi că aceasta nu este atributul strict al „celor zişi *cu carte*": „ca şi cînd toată morala noastră creştină, care a ţinut lumea în frîu aproape două mii de ani, n-ar fi fost întemeiată de Cristos cu ajutorul unor pescari...", gîndeşte tînărul, polemizînd cu o mentalitate care face din intelectuali o clasă favorizată spiritual. Spre a găsi răspunsul la întrebarea „de ce se schimbă pescarul, de ce devine vînător?", Niculae recurge tot la textul biblic: „Veniţi, le-a zis Cristos, şi vă voi face pescari de oameni. Sună nevinovat. Dar vînători?" (Preda, 1972/I: 84). Intertextul are aici funcţia de a susţine personajul în gîndirea sa, dar şi de a trimite lungi rezonanţe cu întrebarea privitoare la „vînători". Animat de dorinţa de a aduce lumii o nouă religie, care să facă omul mai bun, mai liber şi mai încrezător în destinul său, Niculae descoperă, după cîţiva ani că visul său este irealizabil pentru că omul are o adevărată vocaţie în a-şi întina idealurile. Ceea ce se promitea luminos a devenit meschină hărţuială şi luptă pentru putere. Astfel, *pescarii* aşa-zisei „noi religii" s-au îndepărtat de la statutul lor inofensiv, devenind o ameninţare pentru ceilalţi, deci vînători. „Noua religie" a lui Niculae are tangenţe cu preceptele comunismului, căutînd să schimbe ceea ce era deja solid aşezat în tradiţia satului; un exemplu este schimbarea generată de ideea egalităţii sociale, fapt care a dus la alterarea valorilor bazate pe meritul personal. De altfel, toate preceptele pe care se funda „noua religie" şi-au pierdut sensul în practica istorică.

BDD-A91 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:02 UTC)

Lectura *Bibliei* pe mirişte, în apropierea cailor, îi prilejuieşte lui Niculae o incursiune meditativă în orizontul sacru al *Vechiului Testament*: „Am găsit, cu surprindere, aceeaşi violenţă pe care o cunoşteam din mica mea viaţă. Era însă mult mai sîngeroasă, şi extinsă la un popor întreg, în numele lui Dumnezeu. În cîteva săptămîni mi-am pierdut credinţa pe care atît familia, cît şi biserica unde mă ducea şcoala mi-o insuflase ca un lucru firesc, aşa cum există soare şi copaci. Stăteam cu faţa în sus şi nu-mi reveneam din puternicul şoc pe care mi-l provocase istoria plină de cruzime a poporului ales. Nu-mi luam gîndul de la un ofiţer care fusese ucis de ai săi fiindcă salvase de la unul din numeroasele lor măceluri o tînără femeie cu copilul ei. Toate simbolurile pe care le ghiceam în spatele acestor crunte istorii, simboluri înalte, de expansiune a unei idei mari, a Dumnezeului unic, se stingeau în vărsările de sînge care trebuiau să le-o impună celor care nu credeau în El... . Într-un tîrziu, cînd a apărut apoi un om simplu şi luminos, cu totul diferit de ei, şi care cerea aruncarea sabiei şi a trufiei şi plecarea cu umilinţă a frunţii în faţa violenţei, ca o expresie a credinţei adevărate şi a mîntuirii, nu m-am mai mirat că l-au răstignit repede pe cruce. Dar nu înainte ca el să-şi facă numele şi parabolele cunoscute unui număr oarecare de oameni, care au avut grijă să le păstreze şi cu ajutorul lor să întemeieze apoi o nouă religie” (Preda, 1972/I: 194).

Acest fragment, extras din amplul monolog al lui Niculae din *Marele singuratic* (partea a doua) configurează, în linii mari, raporturile gîndirii autorului cu *Vechiul şi Noul Testament*. Respectînd convenţiile specifice ficţiunii literare, se schiţează astfel profilul spiritual al personajului Niculae, în care citim portretul spiritual al scriitorului însuşi la tinereţe. Intertextul are aici mai ales funcţie semantică şi de structurare a portretului moral al personajului, dar nu se poate ignora nici manifestarea sa compoziţională, ca verigă secvenţială într-un monolog de proporţii – acesta se întinde pe aproape un capitol. Băiatul, lector al Bibliei, observă că Poporul ales este departe de a fi exemplar în credinţa sa şi în manifestarea convingerilor, a trăirilor. Astfel citit, Vechiul Testament reprezintă, pentru un profil spiritual în formare, o lectură tulbure, întunecată de mulţimea crimelor înfăptuite sub scutul unei mari idei. Figura blîndă a celui care va schimba cruda istorie se impune prin atitudine şi prin substanţa învăţăturilor sale, a acelor parabole care îi provoacă cititorului de pe mirişte exclamaţii de entuziasm: „excepţional gîndit”. Ambiţios, Niculae visează să inventeze „o nouă religie”, parabole noi, cu care să cucerească lumea, anticipîndu-l aici pe eroul-narator din ultimul roman predist, Victor Petrini. Există însă o deosebire între tînărul cercetător care dorea să elimine din filosofie „etica bazată pe ideea de Dumnezeu” (Preda, 1984/I: 67), să aducă în locul ei cunoaşterea pe baza descoperirilor ştiinţifice şi băiatul plecat din sat ca să schimbe lumea. Această deosebire constă în raportarea la doctrina comunistă. Niculae vede în comunism o soluţie, în vreme ce Petrini este o

BDD-A91 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:02 UTC)

victimă a acestui sistem pe care nu-l agreează dintru început. Oricum, atît proiectul lui Niculae, cît şi cel al lui Victor Petrini eşuează. Autorul îşi pune personajele în situaţii care probează ticăloşia lumii şi neputinţa credinţei în faţa acestei ticăloşii, dar şi faptul că sisteme ideologice gîndite ca alternative la creştinism sînt neviabile. Sînt analizate sever manifestările meschine ale unei umanităţi secularizate, iar situarea eroilor în postura de „fondatori de noi religii" tinde să devină o strategie de provocare a crizelor pe care aceştia le vor parcurge, dar şi de dezvăluire a lipsei de perspectivă şi de sens a oricărei negări a învăţăturii christice. În zbuciumul lor, personajele lui Preda recurg la textul biblic ca la suprema instanţă de la care prin potenţare, comparaţie, contrast, similitudine, aşteaptă răspuns.

Ultimele cuvinte din *Cel mai iubit dintre pămînteni* fixează sensul romanului prin intermediul unei microsecvenţe de intertext biblic – cunoscutul fragment din *Întîia epistolă a Sfîntului Apostol Pavel către Corinteni*. După cum se ştie, un capitol din acestă parte a Noului Testament se intitulează *Dragostea* şi evidenţiază marile atribute ale comuniunii sufleteşti. Marin Preda citează (mai exact, parafrazează) din respectivul capitol cu aproape douăzeci de pagini înainte de final, în secvenţa în care Petrini, redevine narator: „Da, gîndeam, iubire vinovată, dar iubire! Nu ura ne-a despărţit pe mine şi Matilda, ci faptul că iubirea ei de la început dispăruse total. Da, îmi şoptea gîndul, iubirea poate să fie oricum, numai să fie! Poţi să arăţi ca un chimval răsunător, dar dacă dragoste nu e... spune evanghelistul. E vorba, desigur, de dragostea divină, dar a noastră, cea profană, are oare vreo limită care s-o împiedice să atingă graniţa divinului? Lăcaşul ei nu e tot inima umană? Şi îmi apăreau în minte cuvintele Matildei, despre iubirea pricăjitului Artimon pentru fatala Tamara, cuvinte care îmi păruseră atunci ridicole şi rîsese de ele toată lumea, că o iubeşte pentru că n-o iubeşte. Pentru ce, pentru nece, fapt e că o iubea, restul nu mai avea importanţă. Şi nici Acojocăriţei şi muierea lui nu-mi mai păreau abjecţi. Ar fi fost dacă n-ar fi ţinut unul la altul, dar eu ştiam că ţineau, aveau clipele lor de pace simplă, aşa cum îmi aminteam că îi surprinsesem cînd mă trimisese tata să-i cer vecinului nostru o tezlă" (Preda, 1984/III: 300).

Comparînd textul din *Epistolă* cu „citatul" lui Petrini, constatăm inexactitatea preluării textului evanghelic, dar şi faptul că această inexactitate serveşte mai bine personajului: „chiar dacă aş vorbi în limbi omeneşti şi îngereşti, şi n-aş avea dragoste, sînt o aramă sunătoare sau un chimval zîngănitor"[1] sună cuvintele din Biblie. Privind în urmă, Petrini înţelege că iubirea este condiţia ca omul să aibă acces la dimensiunea sa de esenţă divină; fie şi iubirea profană, sugerează naratorul, dacă ea scoate la iveală ce este bun şi frumos în noi. La întrebarea lui Petrini dacă dragostea noastră profană are vreo limită care s-o împiedice să atingă graniţa divinului

[1] *Biblia, Întîia epistolă a lui Pavel către Corinteni*, 13. 1.

BDD-A91 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:02 UTC)

răspund chiar cuvintele din *Întîia epistolă a Sfîntului Apostol Pavel* înscrise în *Noul Testament*, pentru că ele pun în lumină tocmai atributele fundamentale ale iubirii:

„*Dragostea este îndelung răbdătoare, este plină de bunătate: dragostea nu pizmuieşte; dragostea nu se laudă, nu se umflă de mîndrie, nu se poartă necuviincios, nu caută folosul său, nu se mînie, nu se gîndeşte la rău, nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr, acopere totul, crede totul, nădăjduieşte totul, sufere totul.*

Dragostea nu va pieri niciodată"[2].

Arcul de sens care leagă cele două secvenţe intertextuale din roman situate la distanţă de cîteva pagini încadrează soluţia dilemei în care s-a găsit, la un moment dat, eroul narator din *Cel mai iubit dintre pămînteni*. Cu toate că ultima frază a textului relevă o perspectivă încrezătoare asupra iubirii „descrise aici" şi nu a „iubirii aproapelui", dizolvarea sentimentului care a subjugat o vreme protagonistul, aducîndu-l în vecinătatea fericirii supreme, dovedeşte că iubirea „noastră, cea profană", e o iluzie. Ea nu eternizează, ca dragostea divină despre care Apostolul spune „dragostea nu va pieri niciodată", ci „moare şi renaşte perpetuu", după cum notează în confesiunea sa personajul narator.

Proza lui Marin Preda pare să fi intrat într-un con de umbră, dar aici intervine deja o altă chestiune, cea a canonului literar, care nu face obiectul observaţiilor noastre de faţă. Cu toate acestea, dacă literatura autentică este aceea care spune lucruri fundamentale despre Om, Preda a semnat literatură autentică şi a reuşit să surprindă în proza sa angoasele şi nefericirea individului care trăieşte într-o lume fără viaţă spirituală. Golul sufletesc al eroilor săi rămîne suspendat, în absenţa unei soluţii pe care scriitorul nu are cum să o dea, atîta vreme cît el însuşi este răvăşit de existenţa fără vibraţie creştină. A parcurs textul sacru, îl citează, dar nu şi-l poate apropia, asemenea seminţei din parabolă care a căzut pe teren neprielnic. Cititorul de azi al prozei prediste este provocat să cunoască realităţile unei epoci tulburi, înstrăinate de dimensiunea înaltă a omului privind spre divin, cu toate consecinţele care decurg din această atitudine. Prezenţa intertextului religios în creaţia lui Marin Preda subliniază tocmai oscilaţia dureroasă a celui înstrăinat între asumarea naturii sale de om religios şi negarea acesteia.

Bibliografie

Preda, Marin, 1972, *Marele singuratic*, vol. I, Editura Cartea Românească, Bucureşti

Preda, Marin, 1984, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I, Editura Cartea Românească, Bucureşti

[2] *Biblia, Întîia epistolă a lui Pavel către Corinteni*, 13, 4-8.

BDD-A91 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:02 UTC)

Preda, Marin, 1984, *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III, Editura Cartea Românească, Bucureşti
Preda, Marin, 2003, *Viaţa ca o pradă*, Editura Cartex Serv, Bucureşti
Preda, Marin, 2004, *Jurnal intim*, Editura Ziua, Bucureşti
.

BDD-A91 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:02 UTC)